

A SZÉKELY CSŰR.

A csűr általában olyan tágas épület, melyben a földmívesek mindenféle gabonát és takarmányt ideiglenesen elhelyeznek.

Nagy társzekerekkel érkeznek a mezőről, s a nagy kapun át egyenesen a csűrbe hajtanak, hogy a jól fedett helyen lerakják a száraz termést.

A nyári nap heve ellen jól esik kissé megpihenni, állatnak és embernek egyaránt, mig a leürités tart a mérsékelten szellős, hüvös csűrben. Esős, zivataros időben nem is volna tanácsos szekeret bontani, más helyen, csak a csűrben, mert a termés átnedvesedve rövid időn összemelegednék és használhatatlanná válnék.

Nagy kényelem ilyenkor a csűr, mert a termést a maga idejében össze kell hordani és a cséplésre előkészíteni. Fedett helyen ez könyebben történik; a szabadban az idójárás minden szeszélyének ki van téve a szegény földmíves, és ha szorgos dologidőben az eső miatt várnia kell, bizony drágák azok az elropülő napok, melyeket tétlenül kell néznie.

Azért, ősi mód szerint, akármilyen gyarló szerkezzettel összerött fedél nagy szolgálatot tehet a mezei gazdának. Hát még ha a fejlett igényeknek teljesen megfelelő épület áll rendelkezésére?

De ki tudná azokat a követelményeket felszámálni, melyek a gazdaságban előállanak? Ezek száma és minősége szerint a csűr alakja, nagysága és belső berendezése változik. Így azt mondhatjuk, annyiféle a csűr, a hányiféle a gazdaság.

Határoz itt a hely fekvése, róna, vagy hegyes vidék; az idő

járása, a ritkább, vagy gyakori csapadékkal, és végül a gazdaság nagysága, extensiv, vagy intensív művelése.

Kisgazdának sokkal komplikáltabb a csüre, mint a nagygazdának, nem mintha kevesebb volna az igénye, hanem mert mindenki által egy helyre szorul vele. Módja nincs, hogy több épületre költsön, helye sincs, hogy szétoszsa egymástól a különféle gazdasági épületeket; e mellett még az a törekvése is jogos, hogy minden egy helyen kéznél legyen; a kicsiből ne veszsen, hulljon el semmi. Gabonáját még szalmájában hazahordja, mert csak otthon találja biztonságban. Így a szénával, sarjuval, és minden takarmányával hazasiet, mihelyt kézhez kapta. Van is e miatt rendetlenség, tüzfészek a faluban. Okos gazdánál rend van és szép elosztás, de a legtöbbnél szanaszét áll minden és csak isten óvja a veszedelemtől. Újabban a hatóság is közelépett és eréyes rendszabályokkal igyekszik a községeket a tűzveszedelemtől megvédeni, főkép a gabona termés behordását tiltja; de a csűrok teletömése mégsem szűnt meg teljesen. A cséplő gépek legnagyobb szolgálatot tették e tekintetben; ma már a kisgazdák is összeállanak többen, egy helyre gyűjtik össze gabona termésüket, s együttesen hozatják el a gépet, mely gyorsan végez a cséplés munkájával. Így a csűrok egyik fő rendeltetése, hogy t. i. itt végezték a cséplést, lassanként megszűnik s a kézi csép csattogását a gép murrogása váltja fel.

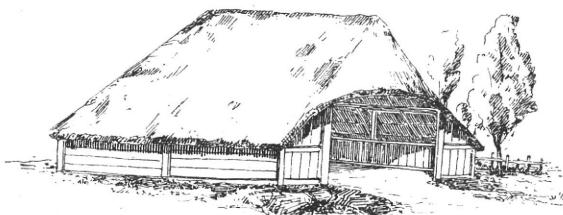
Vajjon az új rend és az új idők vivmányai nem változtatják-e meg a csűrok alakját s a mit századok hoztak létre e téren, nem tűnik-e el rövid idő alatt?

Azt hiszem igen s míg a rombolás munkája bekövetkeznék, vessünk egy futó tekintetet a székely csűrok-re, melyekben századok munkája lakozik, s a népies építés egymásra halmozott rendszere olyan typust teremtett, mely önállóságában legalább is egyenrangú a székely házzal. Mert ha a székely, a ház építésében első sorban a maga igényeinek kivánt megfelelni a maga eszközeivel, s a kézügyben lévő anyagból oly alakot teremtett, mely méltó volt a tüzetesebb tanulmányozásra: úgy a csűr méltó helyen sorakozik hozzá s úgy találom, hogy beosztásában, diszitésében a fejlődés tetőpontját a közel multban érte el.

A székely ház régi alakját a fa anyag csökkenése és a tüzelési rendszer változása törli el; a csűrokön pedig a cséplés új módja fog nagyon változtatni. A galambbugos kapu, a székely ház és a csűr együtt fejlődtek, és együtt is mulnak ki e világból. E három együtt tette

a székely lakot megkapóvá, a falut idíllikussá s ha e három elem eltűnik: egyenlővé lesz a székely falu bármely alföldi teleppel. Szomorúságomra esik e jóslat, mert ez már is teljesült, hisz messze az erdők mélyébe kell vándorolni már is, hogy a régi idők e dicső emlékeit lefogyott, megsoványodott alakban feltaláljuk.

A mezőségi csűr. (L. 1-ső ábra.) Tisztán a legszűkebbre szabott igényeknek felel meg. A rövid derekat magas fedél tetézi, két végén magas nyilással, kapu nékül, hogy a rakott szekér beférjen alája. Középen a föld kiegyengetve, minden megmunkálás nélkül alkalmas hely a cséplésre, két oldalt övig ereszttet korlát védi, hogy a hevenyében lehányt búzakévék le ne guruljanak a csűr földjére. Sokat raktározni itt nem lehet, 2—3 forduló után megszakad a behordás minden-

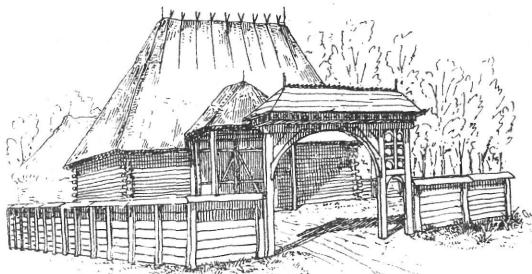
1. ábra. A mezőségi csűr.

addig, mig a hely meg nem ürül. A szalmát kihordják és kazalba rakják, a szemet felrostálva hambahározzák. Polyya, törek, a szabadba kerülnek.

Ez tehát a csűr ősalakja, melyet talán a székely is így használt valamikor; de az idők folyásában rányomta erre is alkotó kezének belyegét, átformálta a maga czéljaira.

A csűrös kert. (2. ábra.) Az udvar hátulsó részében egy külön elkerített helyet csűrös kertnek (szérűs kert) nevezünk. Ez a hely a gazda embernek legféléttebb tulajdona. Kósza állat ide be nem juthat; még az ember is bizonyos respectussal közeledik feléje. Leteszi pipáját, körülnéz, hogy valamely állat, disznó, csirke, malacz, nem ólakkodik-e utána s úgy nyitja ki a csűrös kert kapuját. Magas falatkotmány ez, melynek tetején galambok tanyáznak; félkőrives kapu alja alatt a nagy szekér is könnyen elfér, pedig ennek magassága a nyári hordás idején megközelíti a két ölet (3.80 m.), kapui deszkából és léczekből vannak összeállítva úgy, hogy könnyen át lehessen tekinteni rajta. Büszkesége a gazdának, hogy ő ily díszes kapu alatt jár, mint a hajdani imperator diadalmas hadjárat után.

E csűrös kert mintáját Háromszék megyéből vettetem, hol ezelőtt néhány évtizeddel minden nagyobb gazdaságban meg volt a csűrös kert és a galambbugos kapu; ma már ott is ritkaság számba megy az ilyen csuda, mert az idők megváltoztak. Ma a székely földön is mindenki szükségből épít, a pompa már megszűnt! A csűrös kert sima földjét bársonyos gyep fedte, melynek tisztán tartása a béres gyerekek dolga volt. Ott tanultak ők kaszálni, gereblyézni, hogy a mezőn szégyent ne valljanak. A beteg állatot itt séltáltatták, a csikókat tavaszszal ide engedték ugrándozni, itt kötötték pányvára, itt lovagolták meg. Nyári hordáskor a gyep kiszáradt a kerekek és az igavonó állatok nyomása alatt, a felvágott talajt elegyengették, hogy a le-

2. ábra. Csűrös kert. Gidófalva (Háromszék m.).

pergő szemet föl lehessen seperni, a fejet összeszedni s egyáltalán tisztán lehessen tartani.

Egyideig csak a csűrben rakottak, majd a csűr elejére kerül a sor, hová két oldalt szép kerek asztagot raktak, külön a rozsból, külön a búzából, hogy a szem össze ne kerüljön. Az volt a nagy gazda, kinél egész sor asztag díszítette a csűr elejét. (Csűr eleje, csűr hátulja a szérűs kert csűrön előlli és csűrön hátul való része.)

Ha a hordás megszűnt, úgy ősz felé, augusztus végén kezdődött a cséplés. minden háznak megvoltak a maga rendes cséplői a faluban, vagy ha ezek nem álltak be: ott voltak a csikiak. Csik megye erőteljes férfiai bezárták az alföldet (Erdélyben sik föld az Olt és Maros mente) s karácsony nagy hetéig csépeltek kézi cséppel, részibe. Kész étel mellett a 16—18. vékát kapták a tiszta búzából. — Összes felszerelésük: a csép 2—3 nehéz hadaróval, a felező seprű, a vágó gereblye, a tarka tarisznya, egy pár változóval. (Változó = fehérnemű.)

A csűr mögött az elcsépelt gabonaneműk zsupja, szalmája,

törekje, polyvája foglalja el a helyet, mögöttük a szilvás kert terül el, melyet nagy kertnek, hátulsó kertnek is neveznek.

De tekintsük meg magát a csűrt, mely a csűrös kert közepére van építve.

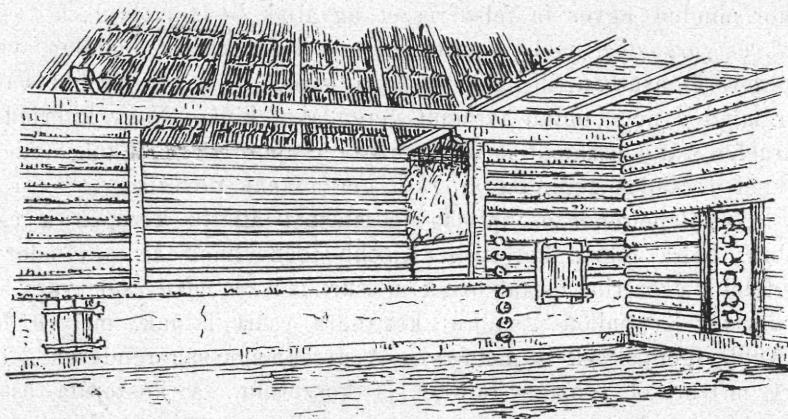
A csűr. A csűr derekát kereszterőtt rakóból építették, még pedig úgy, hogy az egyes gerendák közt a levegő járása folyton száritsa a kévékben elrakott gabonát. E célból csak az alsó talpfát faragták négyzetre, a felsőket azon gömbölyüre hagyták, a mint a természet nevelte, csak a kérget húzták le a tölgy-, bükk-, vagy fenyőfáknak. A kereszterővás többféle módját alkalmazzák: a *kerek róvás*, mikor minden egyes fa felső részét ágyalják be fejszével; a *fecskefark*, és *farkasfog*, mely szerint fűrészzel fecskefark alakban, vagy kapcsolt fogazatban illesztik össze a sarkokat. E két utóbbi vágás már mind a négy oldalt faragott gerendákat kiván. Nagy kiterjedésű csűrnél a váltó oszlopot is alkalmazzák csapos gerendákkal. (Székelyknél a csapos gerendát *peterkélt* gerendának nevezik.)

Az alapelrendezés hármas beosztásból állott: közepén a csűr, jobbra, balra tőle a két *odor*. Kisebb igényeknek az egy *odor* is megfelelt; e szerint osztályozták a csűrt is: *két odrú csűr*, vagy *egy odrú csűr*. Képünkön (2. ábra) két odrú csűrt látunk, mely a legnagyobb igényeknek is megfelelt. A derékmagasság rendesen 2 ölet (3.80 m.) ért el, s aztán rátették a koszorúfát. A koszorúfa összefogta a két odrot, s áthidalta a közben álló csűr üregét. Erre jött a szarvazat, magas szarufákkal, melyeket a csűr agyában, a kakasülő kötött össze, alsó részükön a koszorúfához kötve egy harmadrovás-sal, beágyázással és a derékszöggel (Vastag faszög.) A szarufák vége mélyen leereszkedett a csűr derekára, hogy a csapós esőtől lehetőleg védje. A csűr eleje *kiereszettel*, fiókkal is megtoldatott, hogy a csűr nagyobb legyen, a kapuk kinyitva is fedett helyen álljanak. A kiereszés veranda alakú fiók fedéllel egy pár oszlopon nyugszik; a kétfelé nyíló csűrkapu csépléskor természetes oldal falat képez, hogy a gabonaszem szét ne perejjen. Képünkön tehát *fiókos két odrú csűr* látható csukott csűr-kapukkal.

A tetőzet magas, hogy sok férjen el alatta, az eső, hó ne álljon meg rajta. Egyszerű sátor fedél, zsúppal fedve, szél ellen kalodákkal biztosítva. Manapság szalmával, zsúppal nem szabad többé fedni, s így a deszka, zsindely, cserép járja.

Az odor. (3. ábra) (Székely szó járás, azt hiszem odut, üreget jelent). A csűr méretei szerint az *odor* kiterjedése is alkalmazkodik.

A csűr rendesen 2 öl széles, 3 öl hosszú (1 öl = 190 cm.) de van annál kisebb is, nagyobb is, így az odor hossza egyenlő a csűr hosszával, mélysége pedig 2 öl és 4 öl között váltakozik a szerint, a mint az évi átlagos termés kisebb, vagy nagyobb helyet igényel. Egy odorban rendesen 100 kalongya (kereszt) fér el; de vannak csűrok, melyeknek két odrában 300 kalongya búza is elhelyezhető. Ilyenkor a rakás fölér a csűr agyáig, még a kakastülön is feltül. Szépen néz ki egy megrakott két odrú csűr, a gazda büszkesége, a cséplők nagy öröme, mert van mit dolgozni, könnyű, kényelmes helyen.

3. ábra. Az odor.

Az odor szerkezete a kévékbe kötött szalmás terméshez alkalmaszkodott. Úgy fektetik ide a kévéket be, hogy büttüvel kifelé álljon, hegyével pedig befelé, nehogy a madarak elszedjék, vagy a csapós esőben megcsirázzék a szem. Alól magas mellvéd fal övezi a csűrt vállmagasságig, hogy csépléskor a szem ne pattogjon az odorba. E mellvéd gerendái tapaszolva és többnyire meszelve is vannak; gondosabb gazda itt deszkaburkolatot alkalmaz, hogy a csép ne verhesse le a tapaszagyagot. A mellvéd felett széles nyilás tátong a könnyű ki és berakás czéljából. Még egy kis ajtó is van rajta, hogy a ki és bejárás könnyítessék. Az odor mellő falán két oszlop tartja a rövid, csapolts rakófákat s fölölte az átkötő gerenda egyszerűen átalfának nevezetetik. Az átalfa erős gerenda, mely még egy társával két helyen köti át derékon az egész épületet s mély bevágással erősen tartja a koszorúgerendát, nehogy a ferde szarufák szét-

nyomják. Úgy az odor, mint a csűr felett még mozgó gerendák is vannak, az úgy nevezett *állásgerendák*, hogy többféle gabonanemet, vagy szénát és egyébb takarmánytermést lehessen egymástól elküldenite raktározni. A csűr ürege felett, 2—3 padlógerendán nyugszik az *állás*, mely az odor megrakásánál fontos szerepet játszik. Ide áll egy ember, hogy a magasba feldobja a kévét, ha az odor magasan telt. Esős időben ide helyezik ideiglenesen azon kévéket, melyeket a szekér tetején az eső megnedvesített. E célra a csűr felett még két vagy három vendégerenda is fekszik az átfán, hogy az állást változtatni lehessen, hol a csűr elejére, hol a hátuljára; a vizes kévéknél pedig szabad helyet adjon.

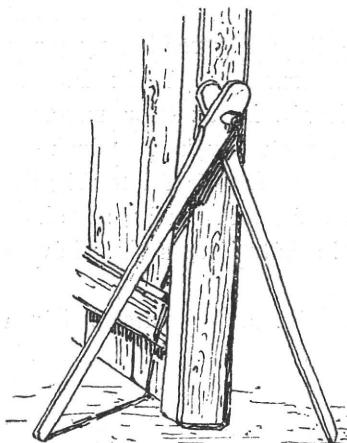
Az odor végiben egy teljesen zárt fiók, a polyvatartó húzza meg magát, melynek kis ajtaján szórás után bedobják a polyvát (pelyva), hogy a szabadban a szél szét ne hordja. A polyvatartó felett, szénapadlás is van, melyet néhány függelyesen támasztott karó különnit el az odor üregétől. Egy szekér széna minden készen áll a csűrben, hogy legyen miből a marhákat etetni.

A csűr földje gondosan van elkészítve a csépléshez. Rendesen agyaggal verik le, marhavérrel megöntözik és friss marhatrágával meghajtják. Új csűrben nagy mulatságot képez a csűrdöngölés. Ide jár az egész falu mulatni. Először hintát kötnek az *állásgerendákra*, a nagy kötélből, vagy kerékkötőláncból gyerekek számára, mert ezeknek könnyű lábuk nem süpped be a polyvával meghintett nyers agyagba. Majd ha megszikkadt, muzsikást fogadnak és minden vasárnap táncolnak a csűr földjén. Innen került ki a hires *csűrdöngölő* székely táncz, mely Udvarhely megyében ma is tartja magát s a nagygalambfalvi székely legények a budapesti operaházban is szerepeltek vele „Viorá"-ban.

A csűrnék két kapuja van: elől a nagy kapu, hátul a kis kapu. Lényeges, hogy a nagy kapu magassága a legjobban megrakott szekér magasságát túlérje, hogy egyenesen behajtani lehessen, mert nagy alkalmatlanság, ha a szekér nem fér be és a felső sorokból le kell hányni. Némely csűrnék a dereka nem elég magas, de a bejárata fölött a fedélzet két ágas fán nyugszik, mely egy fél össel felemeli a fedeleket. Ahol a bejárat fölött fiók van alkalmazva, ez is épp oly magas, kell, hogy legyen, mint a felemelt fedél. A hátsó kis kapu csak oly nagyra van szabva, hogy egy ember lehajtott fővel kiléphessen alatta. Igen sok csűrön a hátsó kapu épp oly nagy, mint az első; az illetve kettős bejáratú csűrnék nevezik. A mily nagy kényelem ez a rakott

szekerekkel való járáskor, épp oly kényelmetlen a cséplés alatt a szórás-kor. Szórás által tisztítják meg a szemet a polyvától, melyhez gyenge léghuzat szükséges. A nagy kapu meg

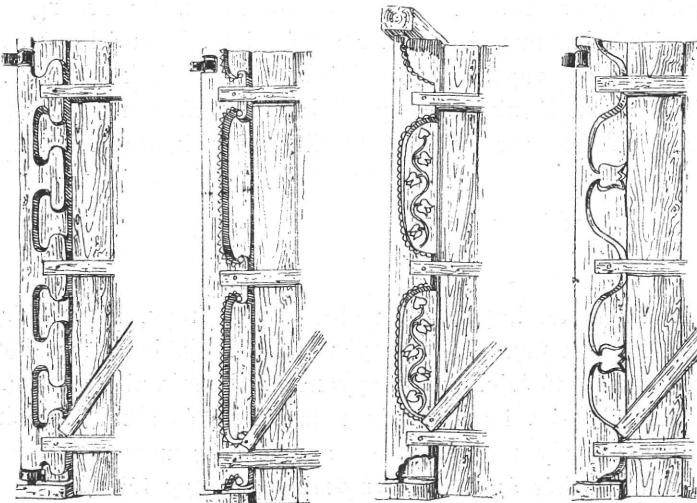
a kis kapu pontosan szabályozza a léghuzatot, miközben a két nagy kapu kevésbé.

4. ábra. A csírkapu támasztója
(Háromszék m.)

A csírkapu. Kétszárnyú, vagy egyszárnyú, a szerint, a mint kisebb, vagy nagyobb a kapunyilás. Igen gyakori, hogy a nagy kapuszárnyon még egy kisebb ajtót is alkalmaznak a sűrű járáshoz, hogy a nagy kaput ne kellessen mindenkorban nyitogatni. A nagy kapu szárny bármely helyzetben megállítható a ráalkalmazott kettős támasztékkal. (L. 4. ábra.)

A kapusarok oszlopa igen alkalmas teret nyújt a székely diszítő művészetnek, a menynyiben a hevederek között kivések és hullámvonal, csigavonal módjára alakítják, a kivágott

5. ábra.

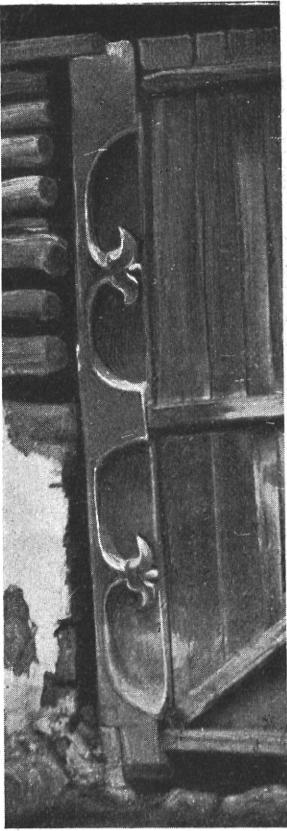
6. ábra.

7. ábra.

8. ábra.

Csírkapu-sarokdiszítések Udvarhely megyéből.

helyeket domború, faragott virág diszítéssel árasztják el. E diszítésben századok hagyománya látszik s könnyen felismerhető, hogy a régi gó-

9. ábra.

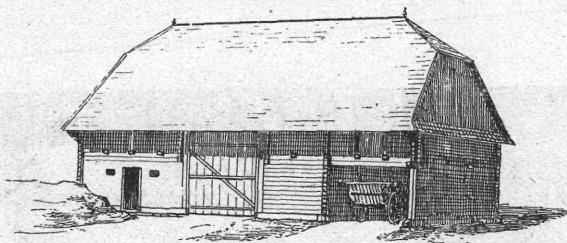

10. ábra.
Csűrkapu-sarokdiszítések Udvarhely megyéből.

11. ábra.

faragást az újabbkeletű renaissance miképen szorította ki. A székely diszítő ipart kutatva, sohasem hagyom el, hogy a csűrkapu diszítését meg ne figyeljem. Így egy egész sorozatot állíthatok össze Udvarhely megyei és Maros-Torda megyei diszítésekben. (L. 5., 6., 7., 8., 9., 10. és 11. ábra) Ezek között a 9. és 11. ábra határozottan gót maradvány, a 10. ábra keleti arabesk, a többi pedig renaissance jellegű. Hihetetlen, hogy menynyi időt és fáradtságot pazaroltak ezen legkevésbé feltűnő helyre állított kapusarokra. Az egyenes véső (vágó vésű) meg a kerek véső (kupás vésű, székely szójárás szerint) valóságos remeket teremtett e sarokfára. Ha a kapuzábék vésett diszítéseit, párkányait, oszlopait megbámuljuk; ne hanyagoljuk el a csűr kapuk diszítéseit is kellő figyelemre méltatni, mert egyik magyarázza a másikat. Megkapó a

12. ábra. Csűristálló és székérzin. (Kovászna (Háromszék m.).

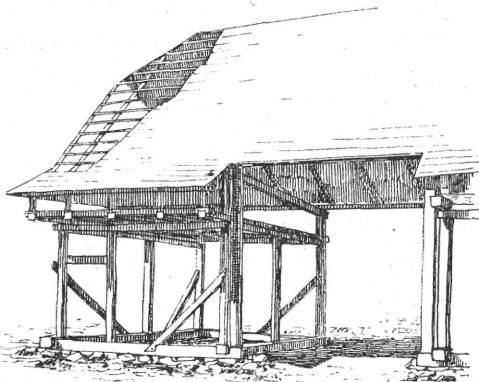
székely kapuk diszítése és impozáns alakja; de praktikus a csűrkapuk vágata és diszítési módja. Általában afafaragásban a székelyek remekelnek és sohasem hibázzák el a diszítést odatenni, a hová az való.

A csűristálló. Nem mindenki oly gazdag a székely földön, hogy csűrös kertjében külön csűrt építsen, sőt a mai állapotok oda hozták a székelyt, hogy az istállóját is a csűr alá szorítsa be. Nehezen ment e kényszerhelyzetbe; de ha már belement, belenyugodott és teremtett olyan épületet, mely kényelem szempontjából túl tesz minden külön istállón. Szavajárása a székelynek, mikor valakit megdicsér: „milyen élet, külön istálló, külön csűr!“ *Lóistálló, ököristálló, juhpajta*, ez a székely vágy netovábbja.

Az egyik odrot fel kellett áldozni, hogy egy fedél alatt hely legyen az istállónak is (l. 12. ábra), no meg egy kis toldással a székér-zsinnek s fölötté a szénapadlásnak. Közbül az odor, félfelől, még megvan, s hogy a másfelől is helyet nyerjen, az istálló fölött néhány sor rakófával úgy emelte fel a fedelet, hogy a csűrnyilással egy

magasságban *fél odor* terül el. Faragott fenyűszálakból épített rövidre fürészelt gerezdekkel, itt-ott a sarkon vésett oszlopokkal. Úgy összereszttette, hogy a madár sem bujhat be közte. Ilik hozzá a csapott födél, deszkaoromzattal, mely könnyed terhet a fenyűalj is megbirja. Nem szereti a székely a zsindelyfedelet, mert minden reperálni kell; de mit lehet róla, ha már tilos a szalmafedés? Egész más a házon, hol a füst járja; de a csűrön hamar pusztul. Füstös zsindelyt használnak; de ez sem tart a csűrön 8—10 évnél tovább.

A kieresztés. Ha már az istállónak minden áron hely kellett a csűr alatt s az odor felszorult a padlásra, hát létrejött a kieresztés.

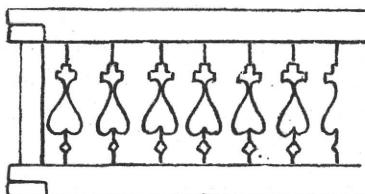

13. ábra. Csűristálló építés alatt. Szováta (Maros-Torda m.).

(L. 13. ábra.) Ezzel a szénának, gabonának szánt hely bővült s megfér a kisgazda ökrével, lovával, juhával egy fedél alatt. Így jött létre a *kettős csűristálló*. A kis termés így is befér; de ha többet ád az Isten, *asztagot* rakkák a csűr elé. Képünkön, az éppen építés alatt lévő csűristálló, teljes bepillantást enged az egész épület szerkezetébe. A falak sövényonatból készülnek tölgyfa vázra, mélyet szovátai sós agyaggal megvernek és tartósabb a rakófánál. A kieresztés, mintegy diszes erkély, esüng a fedél alatt s száraz helyet, mintegy nyílt folyosót biztosít az istálló körül való teendőknél. A csűrben pedig tolóajtó nyilik a jászolyra, melyen át adogatni lehet a marhák eledelét.

Az erkély. A fedélleeresztés alatt, mint hasznos zugoly vonja meg magát az erkély, melyet *sarjútartónak* neveznek, jóllehet diszesen kimetszett elővédje a ház tornáczára emlékeztet. A mi legbecsesebb esemegéje az apró marhának, azt teszik ide, az üde friss kerti sarjút, luczernát, erdei szénát. Ha beteg marha van, hát kéznél legyen. Ezzel

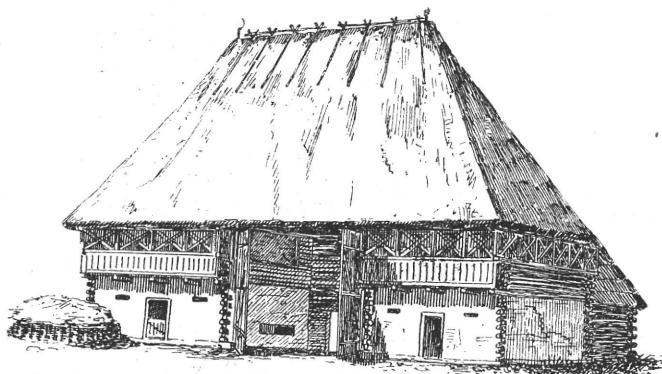
traktálják meg a lovat csikózáskor, a tehenet, juhot elléskor. A 14. ábra az erkély fűrészzsel metszett diszítését mutatja. E diszítés a vízszintes irányban fektetett létra fogazaiból indul ki, melyek mint kis oszlopok tartják a leeresztett fedélkoszorú gerendáját, majd pedig függélyesen odaszögelt deszkalapokból állanak, simán, szögletesen, vagy kondorgósan kimetszett élekkel. Az erkély alja deszkapadozat, vagy fiatal bükk, mogyoró és gyertyán vesszőből rögtönzött *perje*. A perjepadlás az istálló fölött is gyakori, különösen

14. ábra.

Az istálló erkélye. Sarjútartó.
Farkaslaka. (Údvarhely m.).

ott, hol a deszkának nagyobb ára van. Ezen fiatal, alig kar vastagságú hajtásokból készült padlás istállók fölött nemcsak olcsósága miatt

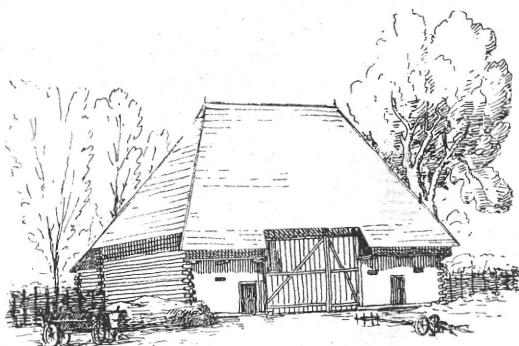

15. ábra. Kettős csűristálló. Korond (Údvarhely m.).

kedvelt, hanem egészségi szempontból is, a mennyiben a föléje helyezett zsupréteg az istálló fülleldt levegőjét benyeli és lassan kiszáritja. A zsupréteget évről-évre megújítják s így tisztántartása nem okoz fáradtságot, házilag előállítható és szögek sem kellenek hozzá.

Az erkély az istálló fölött húzódik végig, a csűrkapu fölött azonban nincsen helye, mert a leeresztett födél ennek magasságát korlátozná, a mi a csűr bejáratánál éppen kivánatos, hogy a rakott szekér beférhessen alatta. A függő erkély (l. 14. ábra) a csűr elejét diszíti, a szabad mozgást, főkép szarvasmarhánál, semmiben sem korlátozza, mégis árnyas, száraz helyet biztosít s általában a legelterjedtebb építési mód a székely földön. Némely helyen azonban még

ennyivel sem elégedtek meg, hanem az istálló fölött egész körül kiszélesítették mintegy fél öl magasságban az épületet, a padlógerendák végére állított oszlopokkal (l. 15 ábra), ezen oszlopok közét átlós kötéssel kiegészítve, az eszterhéj alatt körülutó emeletet létesítettek, mi által az odor térben sokat nyert, a mozgást pedig a fedélzet semmiben sem korlátolja. Így, a mit az istálló számára az odorból elfoglaltak, fölötté megnyerték. A mellett a szellős emelvény a különben nehézkes épületet könnyedéen teszi, tetszetős külsőt ad s a nyitott falak szárazon tartják a belerakott gabonát, vagy takarmányt és mivel közvetlen a fedélpárkány alatt fut körül, a csapadék sem árthat. A csűristálló-építés ezen formáját tartom a legtökéletesebbnek, úgy a térelhelyezés, a beosztás, mint a külső csin szempontjából. A sarjú-

16. ábra. Kettős csűristálló. Farkaslaka (Udvarhely m.).

tartó erkély itt sem hiányzik, sőt kellemesen takarja az előrérszen kieresztett gerendák végeit.

A csűr hátulját épp oly szellemesen használja ki a székely a maga czéljaira, mint az elejét. A toldalékfedél alá építi a törektartót és a polyvatartót. Csak ritka esetben csatolja e rögtönzött hátsó fiókjait a csürnek úgy hozzá, hogy a főépülettel szerves összefüggésben legyen. Láttuk már fönnebb az odor rajzánál (3. ábra), hogy a polyvatartó benn van az odorban; de mihelyt e tért az istálló számára foglalták le, kikerült a polyvatartó is a törektartóval egyetemben a külső oldalra. Nagy hidegen az istállót melegen tartja, s jól tudja a gazda, mikor lehet a töreket és polyvát elfogyasztani, hogy marhái meg ne fázzanak a tél végén, vagy a tavasz kezdetén. Ha a sok bekötött jószág kitelelt, örömmel üriti ki, úgy a törektartót, mint a polyvatartót a szilvás kertbe a gyümölcsfák alá, s hálát ad istennek, hogyha nem

volt szükség e sovány táplálék feletetésére! A 16. ábra *kettős csűristállót* mutat, függő erkélyekkel, az istállók fölött 8—10 sor rakófa mintegy fél ötl magas emeletet képez az odor számára, a nélküli, hogy kiugrást képezne, hátul a polyvatartó látszik toldalékfedéllel (székeyesen = vendégfedél, vendégszarufákkal).

Az istálló. Csak annyiban bocsátkozom az istálló leírásába, a mennyiben ez a csűrhöz tartozik, mert, a mint már említettem, jobb módon gazdáknál külön van a csűr és külön az istálló. De minthogy a vagyoni gyengeséggel a hely szüke is együtt jár, kényszerítve van

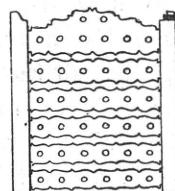

17. ábra. Lábas asztag, csűristálló, székérszin, pajta. Szováta (Maros-Torda m.).

a székelység zöme csűristállót építeni, így természetesen feladták a csűrös kert kiszakítását s a csűristállót közvetlen az udvar háttérében építik föl. Az istállóhoz csatolják még a juhpajtát, juhaklot és disznóolat is. Igen gyakori a székérszin (székeyesen = árnyékalja), faragóműhely és tyúkpajta ide csatolása is, úgyannyira, hogy a csűr eredeti jellegét elveszíti, s egy universalis épületnek néz ki (l. 17. ábra). Udvarhely megye és Maros-Torda megye felső járásaiban, a Küküllő, Nyárán felső vidékén, már nem is rakják a szalmás termést a csűrbe, hanem a csűr előtt kerek asztagba és ott tartják egy egész évig csépeletlen. Kérdeztem ennek okát több helyen s mindenütt azt

a feleletet kaptam rá, hogy büszkeségből. Elég szomorú, ha így van, mert gazdaságilag nem indokolható, büszkeségnak pedig éppen kevés! Mintegy madár fészek, úgy áll a tölgyfa lábakon a kerek kis asztag, alig 20—30 kalangya (kereszt) őszi terméssel. E lábat úgy fejlik meg, hogy a mezei egér ne férhessen hozzá, magasságuk ember magasság, éppen hogy az állat ne férhessen hozzá, alatta pedig a kis *futkos* szekér szerényen meghúzza magát.

Az istálló hossza, szélessége váltakozik a két öl és

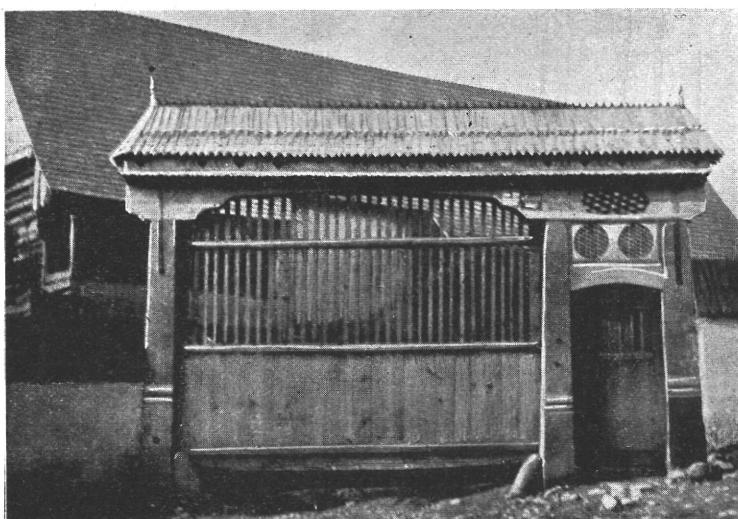
18. ábra. Az istálló leveles ajtaja.
Farkaslaka (Udvarhely m.).

19. ábra. Csűristálló, juhpajta, tornáczos mellvéddel építés alatt.
Oroszhegy (Udvarhely m.).

három öl közt. Attól függ, hogy hány marhára építik. Egysoros istállónak elég két öles szélesség, a hosszúság pedig a csűr kiterjedésétől függ. A székely nem kedveli a kétsoros istállót, részint mert az etetés nehezebb, mivel csak az egyik sor állhat fejjel a csűrnök, a honnan az etetés történik; inkább két istállót épít a csűr két oldalához: így külön áll a lóistálló és külön az ökör- és tehénistálló. mindenik számára *hidlást* készít, hogy a nedvesség lefolyasson. A hidlás alatt csatorna, térdig éró sáncz vonul el, melyen át a ganéjlevet a trágyagödörbe vezetik. A hidlás fejét agyaggal verik le, hogy a marha eleje ruganyos talajt találjon, a hákulját pedig keretbe foglalják, hogy a

járó hely tisztán maradjon. A járó hely négy láb széles, a hidlás 4—5 láb hosszú, a jászol és elő négy lábnyi tért igényel: így a 12—13 láb szélesség teljesen elég az egysoros istállóhoz. A kétsoros istállónál a járó hely közös és az állatok faránál vezet végig. A jászol fölött rézsutosan a *saroglya* illeszkedik a falra, melyben a szálas takarmányt adják tel. A *saroglya* sűrű, fogazott létrához hasonlít, melynek két álla fél öl távolságra fekszik egymástól és rendeseu gömbölyű szál fenyű, nyirfa, vagy nyárfa. A jászol kivájt vastag fatörzs, fél

20. ábra. Galambbúgos kapu köoszlopokon. Tornáczos juh pajta, csűristálló.
Oroszhegy (Udvarhely m.).

henger alakban, vagy deszkából kemény fakeretre, beásott oszlopokra épített vályú, mely vizet nem fog. A lovak számára tölgyfa vályút állítanak be, mely viztartó. Az itatás csebrekből történik, vagy a szabadba hajtással. Helye van még az istállóban egy-két bérés ágynak, nyoszolyásan építve, szalma derékalylyal és pokrócztakaróval. Béres gyerekek a jászol végében találnak fekhelyet, valamelyik fal mellett. Az istálló ablaka szűk nyilás, melyen át gyér világosság terjed szét, takarítás, vagy etetés közben az istálló ajtó nyitva áll. A nagy ajtó befelé nyilik, míg a kis ajtó (levél ajtó, lásd 18. ábra) ki-felé, s léczekből, vagy hasított bükkfalemezekből áll. E kis ajtó egyedüli disze az istállónak melyen a székely fűrő, faragó kedvét ki-

töltheti. Rajta át az istálló szellőzik, felszárad s az apró állatokat, tyúkokat, malaczokat távol tartja.

Udvarhely megye hegyvidékén, ahol nagyobb juhtenyésztsés van, fontos kérdés a *juhistálló* elhelyezése, abból a szempontból, hogy az istálló talaja száraz, tiszta maradjon, a gyapjú ne piszkosodjék, és mégis az állatok lábának a hosszú télen a hideg meg ne ártson. E célból, a csűristálló számára, olyan lejtős helyet kerestek ki, hogy középen a csűr az udvar talajával egy szintbe essék, a juh-

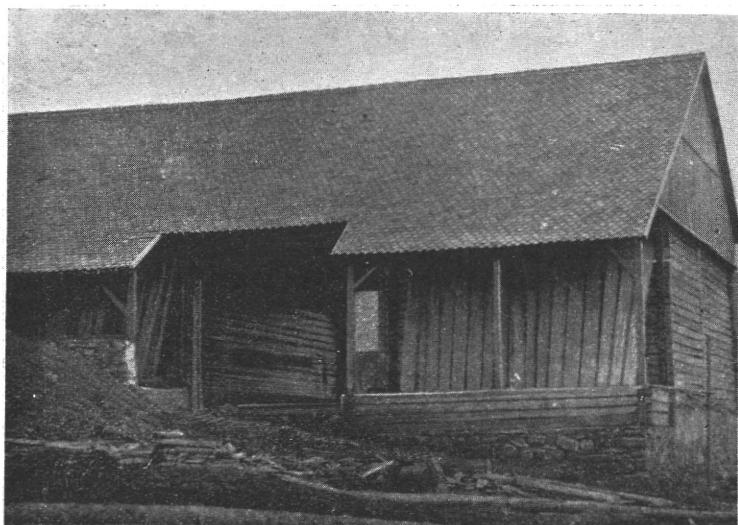

21. ábra. Csűristálló juh pajta építés alatt, előlről. Oroszhegy (Udvarhely m.).

istálló pedig a lejtős hely fölé emelvényre építessék fapadozattal. Ennek hézagain a nedvesség átszivárog, a juhoknak apró lába a szűk hézagokba be nem szorulhat. A padlás alját mérsékelten szalmás trágyával töltik fel a téli hideg tartama alatt. (Lásd 19. 20. ábra) Az istálló elejét pedig tornáczczal és diszesen kifarángott mellvéddel látják el, hogy a juhok az emelvénnyről le ne potyogjanak. A juhnyáj csak szigorú télen kíván mérsékelten meleg helyet, főkép az ellés ideje alatt, a melyet az élelmes székelyek karácsony tájékára szabályoztak, hogy minél korábban jussanak a bárányhoz, melynek jó ára van a városok piaczán. A bárány nélkül maradt anyajuhot (czire) tovább fejlik s a tejből mindenjárt megkezdik a székely túró készítését.

A juhistálló természetesen a nyár folyama alatt üresen áll s e tiszta száraz helyet sok mindenféle gazdasági célra használják, így többek közt szükséghelynek is. Székely földi kutatásaim közben egy ily gázdánál szorult helyzetbe jutva, házigazdámhoz fordultam, hogy a szükséghelyet mutatná meg. De bizony nála e modern berendezés még nem talált utánzásra, mit pirulva vallott be, holott a szomszédháznál, (l. fénykép 19. ábra) ezen hely az utcazára néző tornáczban ékeskedik, hanem elvezetett a juhistállóba, s itt egy padlódeszkát odébb tolva,

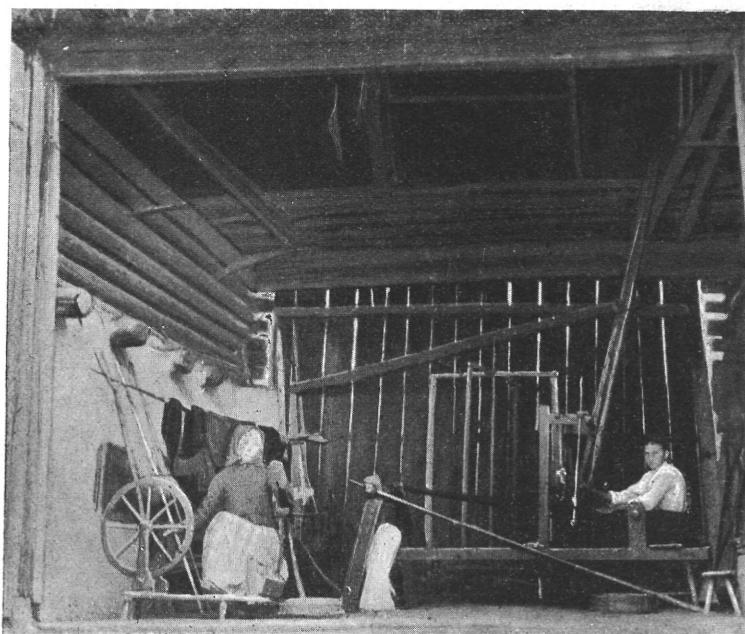
22. ábra. Csűristálló juh pajta építés alatt, hátulról. Oroszhegy (Udvarhely m.).

megmutatta azt a titkos helyet, melyet a ház népe használni szokott. Ez is ethnográfiai tanulmány, gondolám, s minthogy e sajátos megoldását a szükséghelynek egy egész vidékre kiterjedőleg sok háznál találtam, mint a letűnő multnak jellemző adatát, nem hallgathatom el.

A csűristálló tehát a székely föld havasalji részén oly megoldásig jutott el, mint a tornáczos székely ház, melynek eresze a *csürnek* felel meg, a lakóházak helyét pedig az istálló foglalta le *oszlopos tornáccsal* és *deszka mellvéddel*. A 21. és a 22. árában egy épülő félben levő csűristálló fényképét mutatom be, melyben (21-ik ábra) előlről látjuk a fedélzet emelt kiugrását, alatta az istálló fölé még nem készült el a sarjútartó erkély, hátul pedig (22. ábra) a

juhistállót látjuk, melynek tornácsa most épül, ajtaját pedig az ideiglenesen oda helyezett deszkák fedik el. Balról a törekertartó készül; a csűr mögött pedig a juhakol szabad ég alatt fog elhelyeztetni, innen az istálló ajtaja hátulról.

A csűr a szövés-fonás mesterségének üzésére is alkalmas hely nyári időben. Egy kis átalakítással minden egyes eszköznek, a mi csak szükséges a szövéshez, meg van a maga helye. (Lásd 23. kép) Az elő-

23. ábra. A csűr belseje szövéshez berendezve. Korond (Udvarhely m.).

térben csöllökerék, mindenjárt mögötte az osztováta (szövőszék) a háttérben fonalvető és kész szótemények rúdra aggatva. A hátsó kapu csukva van a légvonat ellen, miközben felhangzik a világosság bebocsátására. A kellemes, hűs helyen vigan csattog a borda, burungol a csöllökerék; miközben felhangzik a nóta, vagy a Puczok Geczi meséit hallgatják.

A csángó csűr. Megfigyeléseimet kiterjesztettem a Hétfaluban megtelkedett csángó székelyek csüreire is, ahol köztudomás szerint, igen csinosan építkeznek és a székely izlés sajátságosan vegyüi a

körülfekvő szászság építészetével. Itt főképen a hely szűke korlátozza az építkezést, de a tér takaros kihasználása a főtörökvés; azért a csür teljesen kivetközött téres-tágas jellegéből és inkább a házak jellegét vette föl. A 24. ábra fénykép-felvételben mutat egy csángó csűristállót Hosszúfaluból, mely teljesen téglából épült s födele égetett cserép. Közbül a nagy kapu a csür nyilását fedi, mellette jobbról kettős ajtóval az istálló, balra pedig átlyukgatott fallal az odor földig.

24. ábra. Csangó csür, előtte fehérités végett kiterített vászon.
Hosszufalu (Brassó m.).

leszáll. A kieresztések, födélemelvények és egyéb fiókjai a csűrnék teljesen elmaradtak. A diszes vakolat csángó módon vájt domborműveivel inkább utcafrontra látszik készültnek, mint a gazdasági udvar belsejébe. Előtte a zöld gyepen vásznat teregették ki napon fehérités czéljából, s a mint látszik, elég szorgalmas volt az asszonynépség a szövésben.

Egy másik alakját a csángó csűristállónak a 25. 26. ábrákban mutathatom be, a mint a csűristálló a háznak mintegy fiókját képezi L alakban. A csür előlről teljesen nyitott, kapunak még helye sincs

formálva s így kapu nem is jár hozzá; hátulról ellenben megvan a kis kapu. Odorról szó sincs, mert a kis termést, mit a gazda behord, rögtön cséplés alá veszik s így már a lerakáskor beágyazzák. Balról a ház végében istálló nyílik a csűrből, alig 3—4 drb marha számára, fent a fedél alatt szénatartó homlokzatát látjuk, kis ajtó nyilással, melyhez létra segélyével juthatunk. A kis gazdaság miniatür képe ez, melyben a szegény ember szorongását látjuk, keresve a meg-

25. ábra. Csángó ház csűristálló szénpadlással Hosszuval (Brassó m.).

élhetésnek legprimitivebb feltételeit, küzdve, fáradsa a minden nap tál-lálékért, melylyel családját és házi állatait ellátja. A hétfalusi csángó ezerfélé mesterséget űz a mellett, hogy földmives. Ács, kömives, fuvaros, kereskedő, gyáros egy személyben. Nemcsak a saját házánál épít, hanem messze idegenbe is eljár. Kicsiny lovaival estig megszántja nehány barázda földjét, s még azon éjszaka Romániába szállít. Hazajövet gyapjúval, nyers bőrrel rakja meg szekerét, melyet itthon maga dolgoz fel. A községeket sebes patakok szelik, melyeken gyapjúmosók, szövő, fonó, ványoló, és kallázó gépek működnek s a 8 éves gyerektől az aggkorig, minden nemű és korú ember elfoglaltságban él.

Íme ezekben mutattam be a székely nép csürépítészetét; a rajzban, vagy fényképekben bemutatott példányok, esak mint typusok tekinthetők, mert hiszen ki tudná a székely nép leleményességét, miket a hely állása, a térviszonyok és saját szükséglete megteremtett, mind elősorolni. Egyszóval végtelen változatos az ő építésmódoruk, már csak azért is, mert nem gyakorolt czéhek, vagy iskolában tanult mesteremberek építenek náluk, hanem többnyire kiki magának. Szomszédság, rokonság, komaság összeáll, megbeszélik az épület tervét,

26. ábra. Csángó ház a csúrrel. Hosszufalu (Brassó m.).

kirakják nagy kövekkel a sarkait s rögtön a megvalósításhoz fognak. A gazda a bevásárolni valók után lát, a többi a fuvarozás, földásás stb. munkáját végzi a téli pihenő napok alatt, s tavaszra már készen áll az épület. minden falu népe egymásba van kapcsolva az erdő, legelő közössége, meg a munkaseretet által. Vannak terhek, melyeket közösen viselnek, mint a községi utak, hidak építése, sőt a régi időben a templom, torony, paplak, iskola stb. épületek is ilyen közös vállalkozásokból teltek ki. Ha nem is volt mindenik mester, ki az építkezésben részt vett, de akadt köztük elég, kinek vezető szavára hallgattak s kitől a tudatlanok tanultak. Már kis gyermek korában

sürög-forog a székely az építkezés körül, megfogja a fűrész egyik végét, vagy tartja a csapózsinórt, hordja a zsindelyt a zsindelyező kosárba, s összekeresgéli a lehullatott szögeket, tapossa a tapasz-agyagot ; de részt vesz az építkezésben. A szolgalegény gazdájától tanul, s mint faragólegény nagyobb bért kap a többinél. Így válik az építés mestersége is házi iparrá, így jött létre a székelység építészeti jellege.

Azt nem állithatom, hogy önálló elemeket talált volna fel, mert az itt fölsorolt összes építészeti fogások minden ismeretese : így a csír *oduja* már a mezőségi csűrben, vagy a tanyai csűrben is megvan, de a székely egészen átalakította és szükségletei szerint módosította. Az *állás* minden magasabb felhányásnál előfordul úgy a fedett helyen, mint a szabadban, de a székely csűrben egészen sajátos helyet foglal el, s a mozgó átalfák rendszerét ők találták fel. A csűr *fiókja*, mint nyitott veranda a házépítésben általában kedvelt forma ; az istálló-erkély mint sarjutartó, a *fedélkieresztes*, a *magasítás*, (verhöherung) a *toldott fedél* (*vendégsfedél*), minden ismert elemek, melyeket innen-ounnan szedtek össze ; de vették bárhonnan, okosan illesztették a csűrbe, sajátjukká tették s maguk közt általánosították. S hogy minden elemek összefoglalásában, egy összhangzó egészszé alkotásában, csinosításában, diszítésében mesterien jártak el, a felől, azt hiszem, az ide csatolt rajzok és fényképek eléggé meggyőzték a szives olvasót !

Szinte Gábor.
